

44. Киличев Э. Ўзбек тилининг амалий стилистикаси. - Т., 1992.
45. Косимов Н. Ўзбек илмий-техникавий терминологияси масаллари. - Т., 1985.
46. Курбонова М. Хозирги замон ўзбек тили (солда гап синтаксиси). - Т., 2002.
47. Кўнгулов Р. Субъектив баҳо формаларининг семантик-стилистик хусусиятлари. - Т., 1980.
48. Кўнгулов Р. Ўзбек тилининг тасвирий воситалари. - Т., 1977.
49. Кўчкорбоев И. Сўз мавноси ва унинг валентлиги (Ўзбек тилидаги нутқ феъллари асосида). - Т., 1977.
50. Ғулломов А. Ўзбек тилида аниқловчилар. - Т., 1940.
51. Ғулломов А. Ўзбек тилида кўплик категорияси. - Т., 1940.
52. Ғулломов А. Ўзбек тилида урғу. - Т., 1947.
53. Хожиев А. Туликсиз феъл. - Т., 1970.
54. Хожиев А. Ўзбек тилида кўмакчи феъллар. - Т., 1966.
55. Хожиев А. Ўзбек тилида кўшма, жуфт ва такрорий феъллар. - Т., 1963.
56. Щерба Л.В., Виноградов В.В. Об основных языковых единицах // Грамматика русского языка. - М.: Изд. АН СССР, 1953.
57. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. - М. - Л., 1974.
58. Щербак А.М. Грамматика староузбекского языка. - М. - Л., 1962.
59. Язык и социум / Новости и актуальные материалы. Оpubликована релензия на VIII Международную научную конференцию «Язык и социум», проходившую 1-2 декабря 2006 г. на филологическом факультете БГУ под эгидой МАИРЯИ.
60. Якушин Б.В. Гипотезы о происхождении языка. - М., 1984.

е) internet saydlati

1. www.edu.uz
 2. www.ziyo.edu.uz
 3. www.gov.uz
 4. www.ziyounet.uz
 5. www.istedod.uz
- [http://library.ziyounet.uz/tu/book/1191111 Tishimoslikka kitish](http://library.ziyounet.uz/tu/book/1191111/Tishimoslikka_kitish)
[http://library.ziyounet.uz/tu/book/1191110 Nozimgi o`zbek tili](http://library.ziyounet.uz/tu/book/1191110/Nozimgi_o`zbek_tili)

О‘ЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI

OLIV TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

10.00.01 – “O‘ZBEK TILIG‘ IXTISOSLIK FANIDAN KIRISH IMTIHONI

DASTURI VA BAHOLASH MEZONI

Tuzuvchilari: f.f.d., prof. M.O. Abuzalova
f.f.n., prof. A.R. Axmedov

Tagirizchilar: f.f.d., prof. Y.S. Sayidov
P.f.n., prof. D.N. Yo'ldosheva

Ushbu dastur o'zbek tilshunosligi va jurnalistika kafedrasining 2024-yil 29-avgustdagi I-sonli majlisida tasdiqlangan.

ANNOTATSIYA

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning o'zbek tiliga davlat tili maqomi berilganligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqida shunday deyiladi: "Turkiy tillarning katta oilasiga mansub bo'lgan o'zbek tilining tarixi xalqimizning ko'p asrlik kechmishi, uning orzu-intilishlari, dard-u armonlari, zaiflari va g'alabalari bilan chambarchas bog'liqdir. Ajdodlarimiz, ota-bobolarimiz aynan ona tilimiz orqali jahonga o'z so'zini aytib kelganlar. Shu tilda buyuk madaniyat namunalari, ulkan ilmiy kashfiyotlar, badiiy durdonalar yaratganlar". Ha, mamlakatimizda davlat tiliga e'tibor davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri darajasiga ko'tarildi². Demak, ona tilimizning soffligini saqlash, nufuzini oshirish uchun har birimiz mas'ulmiz. Bunga ajdodlarimiz ilmiy merosini puxta egallash, jahon fan-texnikasi, ilmiy texnologiyalari yutuqlarini chuqur o'zlashtirish, ilmiy tadqiqotlarning ijtimoiy, iqtisodiy samaradorligini oshirish, ularda nazariya va amaliyot uyg'unligini ta'minlash asosida erishiladi.

10.00.01 – O'zbek tili ixtisoslik fanidan kirish imtihon dasturi lingvistika sohasining oliy ta'limda o'qitiladigan mutaxassislik fanlarini, jumladan –

Tilshunoslik nazariyasi,

O'zbek tili tarixi,

Hozirgi o'zbek adabiy tili,

Dialektologiya,

Nutq madaniyati,

O'zbek tilshunosligi tarixi

kabllarni gamrab oladi. Shuningdek, mazkur dastur talabgorning yuqori malakali mutaxassis bo'lishi uchun zarur bo'lgan muhim manbalar ro'yxatini ham o'z ichiga oladi.

Mustaqillik yillarida respublikamizda milliy ma'naviyatimiz, o'zligimizning asosiy manbalaridan bo'lgan tilimizga, uni ilmiy tadqiq etuvchi tilshunosligimizga tom ma'noda e'tibor qaratildi va bu jarayon izchil davom etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 13-maydagi PF-4797-sonli "Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetini tashkil etish to'g'risida", 2019-yil 21-oktabrdagi PF-5850-sonli "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2020-yil 29-oktabrdagi PF-6097-sonli "Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" farmonlari; 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4479-

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning o'zbek tiliga davlat tili maqomi berilganligining o'tiz yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi // Xalq so'zi, 2019-yil, 22-oktabr.

² O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning «O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risidagi» farmoni // www.xabar.uz

soni "O'zbekiston Respublikasining "Davlat tili haqida"gi qonuni qabul qilinganligining o'ttiz yilligini keng nishonlash to'g'risida", Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 12-dekabrdaqi 989-sonli "Davlat tilini rivojlantirish departamenti to'g'risida nizomni tasdiqlash haqida", 2020-yil 29-yanvardagi 40-sonli "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Atamalar komissiyasining faoliyatini tashkil qilish chora-tadbirlari to'g'risida" qarorlari va 2020-yil 20-oktabrdagi PF-6084-son «Mamlakatimizda o'zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi farmoqlari hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa ma'muriy-huquqiy hujjatlar shular jumlasidandir.

O'zbek tilshunosligi XX asrgacha bo'lgan taraqqiyot bosqichida, asosan, lug'atchilik bilan mashg'ul bo'ldi. Turli lug'atlar tuzilib, ular o'zbek adabiy tilining taraqqiyotida, milliy yaxlitlikni ta'minlashda alohida ahamiyat kasb etdi.

XX asrda shakllanib, uning 80-yillarigacha hukm surgan o'zbek formal (tavsifiy) tilshunosligi o'zbek adabiy tilining me'yoriy qoidalarini ishlab chiqish va akademik grammatikalar yaratish, tegishli lug'atlar tuzish va chop etish bo'yicha ulkan ishlarni amalga oshirdi.

XX asrning oxirgi choragida ish boshlagan o'zbek substansial tilshunosligi o'zbek tilshunosligi oldiga 30-40-yillarda qo'yilgan va 40-50-yillarda amalga oshirilgan vazifasi – o'zbek tili turli sath birliklarining zamonaviy tahlil usullarida berilgan mukammal tavsifi, belgilangan adabiy til me'yorlari, ta'limning turli bosqichi uchun yaratilgan o'quv qo'llanmalari, darslik hamda lug'atlar asosida to'laqoni nazariy tushunchalar hosil qilish, xususiyliklarda umumiylikni, hodisalarda mohiyatni, oqibatlarda sababni, voqeliklarda imkoniyatni ochish ishlarni amalga oshirdi. O'zbek tilining yaxlit milliy substansial ta'limoti yaratildi.

O'zbek tilshunosligi yangi asrda antroposentrik mohiyat kasb etdi. O'zbek tili lisoniy imkoniyatlarining nutqiy voqelanishini tadqiq qiluvchi substansial-pragmatik paradigma, til va madaniyat mustarakligini o'rganuvchi etimologiyatika, lingvomadaniyatshunoslik, til va bilim mustarakligini tekshiruvchi lingvokognitologiya, til va so'stium munosabatini o'rganuvchi so'stologiyatika bo'yicha ham qator tadqiqotlar amalga oshirilmogda. Jahon tilshunosligida XXI asrga kelib til tadqiqiga antroposentrik, so'stologiyatika, etimologiyatika, psixologiyatika, nevrologiyatika, pragmatologiyatika, lingvokulturologik, lingvopoetik aspektda yondashuvlarning rivojlanishi ham shu omil bilan bog'liq.

O'zbek tilshunosligi milliy tilshunoslik fani sifatida rivojlanish bilan birga, jahon tilshunosligi yutuqlaridan ham oziqlanmogda, o'zi ham uning xazinasiga munosib hissa qo'shilmogda. SHu bois dasturda umumiy tilshunoslikning dolzarb masalalariga doir jihatlar ham gamrab olinishi zarur deb topildi. Zero, etuk

mutaxassislarni tayyorlash talabi shunday yo'l tutishni taqozo qiladi. Til va tilshunoslik haqidagi bilimlar uyg'unligi dasturining asosini tashkil qiladi. Mazkur dastur BuxDU huzuridagi Filologiya fakulteti o'zbek tilshunosligi kafedrasida ishlab chiqildi.

Metodologik masalalar

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev asarlari, nutqlari va subhatlarida jamiyat hayotida o'zbek tilining davlat tili maqomidagi o'zni va ahamiyati haqida bildirilgan fikrlar. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 13-maydagi PF-4797-sonli "Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetini tashkil etish to'g'risida", 2019-yil 21-oktabrdagi PF-5850-sonli "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2020-yil 29-oktabrdagi PF-6097-sonli "Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"; 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4479-sonli "O'zbekiston Respublikasining "Davlat tili haqida"gi qonuni qabul qilinganligining o'ttiz yilligini keng nishonlash to'g'risida", Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 12-dekabrdaqi 989-sonli "Davlat tilini rivojlantirish departamenti to'g'risida nizomni tasdiqlash haqida", 2020-yil 29-yanvardagi 40-sonli "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Atamalar komissiyasining faoliyatini tashkil qilish chora-tadbirlari to'g'risida" qarorlari va 2020-yil 20-oktabrdagi PF-6084-son «Mamlakatimizda o'zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi farmoqlari hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa ma'muriy-huquqiy hujjatlarining mazmun-mohiyatini ochib berish.

Tilshunoslik metodologiyasi masalalari. Tilshunoslikda empirik va nazariy bosqichlar. Falsafiy bilishning "empirik-bilish – nazariy bilish – empirik bilish" uzluksiz zanjiri. Tadqiq obyekti va predmeti. Tadqiqot manbası. Tadqiqot metodologiyasi va uning turlari. Formal mantiqning metodologik roli. Dialektik mantiq. Dialektikaning metodologik tamoyillari.

Lingvistik tadqiqot metodlari. Sinxronik formal-tavsifiy metod. Qiyosiy-chog'ishirma tavsifiy metod. Qiyosiy-tarixiy metod. Statistik tahlil metodi. Komponent tahlil metodi. Lingvistik modellashirish va uning turlari. Substansial tahlil metodi va boshqalar.

Tilning nazariy masalalari. Tilga tizim sifatida yondashuv. Til, lison, nutq. "Lison-me'yori-nutq" trixotomiyasi haqida. Lisoniy paradigma. Lisoniy ziddiyatlar va ular ko'rinishlari. Lingvistik birliklarda umumiylik-xususiylik, mohiyat-hodisa dialektikasining namoyon bo'lishi. Til va nutq dixotomiyasida paradigmatik va sintagmatik munosabatlarining voqelanishi.

Tilshunoslik va semiotika. Til struktur modellarning oddiy kodlar va signallar tizimi bilan qiyosilana boshlanishi.

Tilning asosiy va oralig' sathi (yaruslari).

Til va jamiyat o'rasidagi munosabating fandagi tadqiqi. Tilning jamiyatga va jamiyatning tilga ta'siri. Til va tafakkur munosabati. Til va mafkura. Til siyosati. O'zbekistonda istiqol va til siyosati.

Til taraqqiyotining ichki va tashqi qonunlari.

Sho'ro davrida o'zbek tiliga rus tilining ta'ziyiqi. Istiqol va o'zbek tili. O'zbek tili - o'zbek millatining ruhi. O'zbek nutqi - milliy makuraningmuhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida. Til va ma'naviyat. Til va yozuv.

Istiqol va o'zbek tili leksikasi. Istiqol va o'zbek grammatikasida o'zgarishlar. Istiqol va o'zbek imlosida o'zgarishlar. So'z yasash tizimida o'zgarishlar. Til grammatik qurilishi talqinining milliy mafkuraga ta'siri.

Tillarni tasniflash asoslari. Tipologik tasnif. Til tiplari. Tillarning morfologik tasnifi.

Qiyosiy-tarixiy tilshunoslikning vujudga kelishi va rivojlanishi. Yosh grammatiklar maktabi. F.de Sossyur ta'limoti va strukturalizm. Praga lingvistik maktabi. Qiyosiy-tarixiy tilshunoslik, uning taraqqiyot etaplari:

a) A.Shleyxer ta'limotining mohiyati. Til biologik organizm sifatida;

b) «Yosh grammatikachilar» qarashlarining mohiyati. A.Shleyxer ta'limotining inkor etilishi, tilning ijtimoiy tomoniga e'tiborning kuchayishi;

v) F. de Sossyur - tilshunoslikda ijtimoiy yo'nalishning asoschisi. Tilshunoslikda ijtimoiy yo'nalish va sotsiologivistika. Topiklar - sotsiologivistikaning asosi.

Nutq jamiyati. Nutq jarayoni ishtirokchilari. So'zlovchi va tinglovchi mansub bo'lgan ijtimoiy-madaniy va kasbiy tabaqqa. Tabaqaning nutqqa ta'siri.

O'zbek tili va tilshunosligi tarixi

O'zbek tili tarixi. O'zbek xalqi va tili tarixi, uning o'rganilish darajasi. O'zbek xalqi va tilining shakllanishi. O'zbek tili tarixini davrlashtirish masalasi. "qadimgiturkiy tili", "eski turkiy tili", «eski o'zbek tili», «hozirgi o'zbek tili» tushunchalari haqida.

Qadimgi turkiy yozma yodgorliklar tili va uning o'zbek tilining shakllanishidagi ahamiyati (V-X asrlar). Qadimgi turkiy tili uning runik va uyg'ur yozuvlari. Bu yozuvlardagi bitiktoshlar. yodgorliklar. Qadimgi turkiy tilning o'zbek adabiy tilining shakllanishidagi roli.

XI-XIV asrlarda O'ra Osiyo va Oltin O'rda hududlarida yaratilgan adabiy yodgorliklar tili. Mahmud Koshg'ariyning tilshunoslik va til nazariyasi sohasidagi xizmatlari. "Qutadg'u bilig'", "Hibat ul-haqoyiq" asarlarining tili va uslub. XIV asr

oxiri va XV asrning birinchi yarmidagi o'zbek adabiy tili va uning shakllanish manbalari.

Alisher Navoiy - eski o'zbek adabiy tilining asoschisi. Alisher Navoiyning ona tili rivojiga qo'shgan buyuk xizmatlari. Shoir asarlari tilida leksik va grammatik me'yorlarning belgilanishi. "Muhokamat ul-lug'atayn" va uning o'zbek tili taraqqiyotida tuzgan o'rni. O'zbek adabiy tili taraqqiyotini o'rganishda Bobur asarlarining ahamiyati. "Boburnoma"ning til xususiyatlari. Lug'atchilik tarixi. XV-XIX asrlarda eski o'zbek tili bo'yicha yaratilgan lug'atlar. O'ra asr o'zbek leksikografiyasi taraqqiyoti: To'le Imoniy Hiraviyning "Badoyi ul-lug'at", "Sangloh", "Lug'ati atrakiy'a", "Xulosai Abbosi" - ("Sangloh"ning qisqa varianti), Muhammad Rizo Xoksamning "Muntahob ul-lug'at", eski o'zbekcha-turkcha "Abushbaq" lug'atining yuzaga kelishi.

XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi o'zbek adabiy tilining asosiy xususiyatlari. O'zbek tilida publitsistik uslubning paydo bo'lishi va shakllanishida o'sha davr ma'buoti tilining o'rni. Eski o'zbek tilida uni va undoshlar tizimi. Eski o'zbek tilining morfologik xususiyatlari. Eski o'zbek tilining sintaktik xususiyatlari.

O'zbek tilshunosligi shakllanishining ilk davri. Abu Nasr Forobiyning (873-950) lingvistik qarashlari. Uning hissiy va idrokiv bilish, umumiylik-xususiylik dialektikasi xususidagi qarashlari.

Abu Rayhon Beruniyning (973-1048) lingvistik qarashlari. Uning "Saydana" asari tahlili. Asarda 4500 dan ortiq turli xil o'simliklar nomlarining izohlanishi. Asarning lug'at tarkibi.

Ibn Sinoning (980-1037) lingvistik qarashlari. "Asbobi hudud al hudud" asari haqida. Asarning umumiy fonetika masalalariga bag'ishlanganligi. Ibn Sinoning A.S.Trubetskoydan bir necha asr oldin korrelyativ undoshlarni ajratishga e'tibor berganligi (k-g, q-g').

Qoraxoniylar davri tilshunosligi (Mahmud Koshg'ariyning tilshunoslik merosi). Davr va ijtimoiy buyurtma. Mahmud Koshg'ariyning hayoti va faoliyati. Uning "Devonu lug'otit turk" asari tahlili: asarning topilishi, tarjimai haqida. Mahmud Koshg'ariy qiyosiy-tarixiy tilshunoslik asoschisi sifatida.

O'zbek tilshunosligining yangi davri. XX asr boshlarida Fitrating, Mahmudxo'ja Behbudiy, Avloniyning lingvistik qarashlari. Ular asarlari tahlili. Ashurati Zohiriyning lingvistik merosi (1885-1937). Uning "Imlo" (1916) kitobi. Punctuatsiya bo'yicha qarashlari.

XX asr ikkinchi yarmi o'zbek tilshunosligining shakllanishi va rivojlanishi. O'zbek formal tilshunosligining shakllanishi va taraqqiyoti. F.Kamolov, U.Tursunov, G.Y'Unusov, U.Tursunov, A.G'ulomov, S.Usmonov, O.Usmonov, Sh.Shoabdurahmonov, M.Asqarova, G'.Abdurahmonov, E.Fozilov,

T. Ibragimov, F. Abdullaev kabi olimlarning lingvistik faoliyatlari haqida. A.G'ulomov va o'zbek tilshunosligi taraqqiyoti. Uning "O'zbek tilida aniqlovchilar" (1940.), "O'zbek tilida kelishiklar", "Badiiy asar tili haqida" (1941), "O'zbek tilida tarixiy so'z yasalishi muammolari" (1955, doktorlik dissertatsiyasi), "Sintaksis" bo'yicha asarlari tahlili. Toshkent va Samarqand ilmiy tilshunoslik maktablarning izdoshlari: A.Hojiev, S.Ibrohimov, I.Rasulov, R.Qo'ng'irov, J.Muxitov, M.Mirtojiyev, V.V.Reshetov, N.Mamatov, A.Mahmudov, J.Omirtidiev kabi olimlarning o'zbek tilshunosligi taraqqiyotiga qo'shgan hissalarini haqida. O'zbek tilining leksikologiyasi va terminologiyasining rivojlanishida asosiy omil bo'lgan ichki imkoniyatlar rolini kuchaytishi. B.Baflov, T.Mullaev, S.G'orbov, I.Qo'chqortov, S.Karimov, T.Mirzaqulov, Z.Do'simov, E.Begmatov, R.Rasulov kabi olimlarning tilshunoslik taraqqiyotidagi o'rni masalasi. O'zbek nutqi madaniyati masalalariga e'tiborning kuchayishi.

O'zbek tilshunosligida strukturizm. O'zbek tilshunosligiga strukturizmning kirib kelishi. Tili va nutqni farqlashning shakllanishi. Mazmuniy sintaksis strukturizmining ko'rinishi sifatida. N.Mahmudov, A.Nurmatovlarning qarashlari. "O'zbek tilining mazmuniy sintaksisi" asari haqida.

O'zbek substansial lingvistikasi strukturizmning mustaqil yo'nalishi sifatida. Uning idizlari va metodologik asoslari.

O'zbek substansial tilshunosligi asoslari. "Способы синтаксической связи и актуальный вопросы тюркского синтаксиса. Тезисы формально-функционального исследования" (1988), "Структура предложения и актуальный вопросы синтаксиса тюркских языков" (Тезиси формально-функционального исследования // Советская тюркология. – 1984. – № 5. – С. 3-10) tezislari haqida. "Til va nutq" (1989), "O'zbek tili sistem leksikologiyasi asoslari" (1989) asarlarida substansializmning tahlil asoslari.

O'zbek substansial tilshunosligining shakllanishida Buxoro lingvistik maktabi va unda H.G'.Ne'matov hamda izdoshlarining o'rni.

O'zbek tilshunosligi XXI asrda. O'zbek tili tadqiqiga antropotsentrik, sotsiolingvistik, etnolingvistik, psixolingvistik, neyrolingvistik, pragmatolingvistik, lingvokulturologik, lingvopoetik aspektida yondashuvlarning rivojlanishi. Kompyuter lingvistikasi gavojdir. O'zbek tili tasvirlarining xarakterini. O'zbek tili substansial-pragmatik aspektida tadqiq qilish vazifalari. O'zbek tili lingvokulturologik tahlil qilish asoslari va vazifalari. O'zbek tili sotsiolingvistika jihatidan tahlil qilish asoslari. O'zbek tili psixolingvistik tahlil qilish asoslari. Nutqiy faoliyat nazariyasi.

O'zbek shevashtunosligi (dialektologiyasi)

Hozirgi o'zbek tilining dialektal asoslari. Umumxalq tili va uning shakllari (ilk bosqichlari: sheva, lahja, dialekt, so'zlashuv; yuqori bosqichlari: adabiy, tili, milliy (adabiy) tili kabi) va ularning o'zaro munosabati. Hozirgi o'zbek adabiy tilining shakllanishi va rivojlanishida qarltiruvchi qirchoq va o'g'uz lahjalarning o'rni va ahamiyati. O'zbek shevalarida «o»lashish, uning yuzaga kelish sababi va genezisi. O'zbek shevalarida unillar va undoshlarning adabiy tilidagi undoshlardan sifat hamda miqdor jihatidan farqlanishi. O'zbek shevalarida so'z yasalishi. O'zbek shevalarida morfologik kategoriyalar. O'zbek shevalarida sintaktik kategoriyalar. O'zbek shevalarida yordamchi so'zlar. O'zbek shevashtunosligi tarixidan.

Hozirgi o'zbek adabiy tili

Fonetika-fonologiya. Fonetika va tovush munosabati. Hozirgi o'zbek adabiy tili unillari va undoshlari paradigmatasi va paradigmatik munosabatlari. Nutqning fonetik jihatdan bo'linishi.

Leksikologiya va uning turlari. Leksika va so'z. Leksikaning ifoda plani (nomena), mazmun plani (semema). Semema va tushuncha. Semema va nutqiy ma'no. Semema va grammatik ma'no. Sememaning tarkibi. Sema turlari. Leksik sinonimiya. Sinonimik darajalanish (graduationimiya). Leksik antonimiya. Sinonimiya va antonimiya munosabati. Sinonimiya, graduationimiya, partonimiya. Lug'aviy sistema va mikrosistemalar. O'zbek tili leksikasida ekringan qadim. Ekspressivlikning ifodalinish usullari.

O'zbek tili omotasiologiyasi. Turlari va tarkibi.

O'zbek tilining fazeologik birliklar tizimi. Perifazaning yondosh hodisalarga munosabati.

Termin va terminologiya tushunchalari haqida. Terminlarni me'yorlash tamoyillari. Terminologik lug'atlar va ularni tuzish prinsiplari. Terminologiyada omonimiya va sinonimiya hodisalariga, polisemiya munosabati. O'zbek tili terminologik tizimlari boyishining ichki imkoniyatlari. O'zbek tili terminologik tizimlari boyishining tashqi imkoniyatlari (arabcha, forschacha, ruscha va baynalmilal o'zlashmalar). Mustaqillik davri o'zbek terminologiyasi tamoyillari.

Leksikografiya. Lug'at, uning an'anaviy hamda zamonaviy turlari. Tili korpusi. O'zbek o'quv leksikografiyasi holati. O'zbek milliy leksikografiyasi muammolari.

Morfemika. Morfemaning issoniy tizimdagi o'rni. Morfema va qo'shimcha. Leksika va morfema munosabati. Morfema variantlari. Morfemalar tasnifi. Afiksial morfemalar va ularning turlari. Morfemika va morfologiyaning dolzarb muammolari.

Derivatsiya. Derivatsiya va so'z yasalishi.

Soʻz morfem tarkibidagi tarixiy oʻzgarishlar: soddalanish, ixtisoslashish, morfologik qayta boʻlinish, tublashish. Umumiy soʻz yasash qoliplari. Yasama soʻz va yasalgan soʻz.

Morfologiya. Grammatikaning tarkibiy qismlari, munbarijasi. Grammatika va milliylik, milliy matkura. Grammatik kategoriya. Grammatik maʼno va uning turlari. Umumiy, oraliq va xususiy grammatik maʼnolar.

Morfologik kategoriyalar tasnifi. Tasniflovchi kategoriyalar. Sintaktik kategoriyalar.

Soʻz turkumlarini tasniflash tamoyillari va tasnif turlari. Soʻz turkumlarini tasniflash anʼanaviy va zamonaviy yondashuvlar. Soʻz-gapning xususiyatlari va turlari.

Sintaksis. Valentlik. Leksema va grammatik shakl valentligi nuqtada soʻzlarni oʻzaro aloqalarga kirish omili sifatida.

Soʻz birkimasi. Lisoniy sintaktik qolip tushunchasi.

Gap lisoniy birlik sifatida. Gapning minimal sintaktik qolipi. Gap markazi. Gap va soʻz kengaytiruvchilari.

Kesim-gap markazi va uning uyushtiruvchisi. Ega, uning gap qurilishidagi oʻrni. Kirish va kirimalarning gapning lisoniy va nutqiy koʻrinishlaridagi oʻrni. Gap boʻlaklarining uyushish hodisasi. Kesimning uyushishi.

Uyushgan gap. Uyushgan gap qoliplari va ularning nutqiy voqelanishi, ularda uyushtiruvchi vosita. Oʻzbek tishunosligida uyushgan gaplarning tadqiqi muammolari.

Qoʻshma gap. Uning ajratilish tamoyillari. Sodda gapga munosabati. Qoʻshma gapning serqirraligi va tasnifi masalalari.

Nutq madaniyati va uslubshunoslik. Onomasiologiya. Adabiy til va nutq madaniyati. Nutq madaniyati – tishunoslik boʻlimlaridan biri sifatida. Oʻzbek uslubshunosligining oʻrganilish darajasi. Oʻzbek tilining funksional uslublari va ularning oʻziga xos xususiyatlari. Badiiy uslubning oʻziga xos xususiyatlari. Badiiy matnning asosiy xususiyatlari. Lingvopoetika haqida tushuncha. Ijodkor badiiy nutqini lingvopoetik tadqiq qilish asoslari.

Onomastika sohasi va uning tadqiqot obyekti. Oʻzbek antroponimiyasi va uning xususiyatlari. Atoqli otlarning tiplari va oʻziga xos xususiyatlari. Etnonimiyaga haqida tushuncha va oʻzbek etnonimlari. Toponimika – tishunoslikning boʻlimi sifatida. Toponimlarning tarkib topishida nolissoniy omillarning roli. Oʻzbek toponimiyasining oʻrganilish darajasi.

Doktoranturaga kiruvchilar uchun sinov imtihonining javoblari baholash umumiy mezonlari

Ball	Bilim darajasi	
	1	2
86-100	Javoblarda fanning mavzulari vasavollari boʻyicha ijodiy fikrlash mavjud boʻlsa, mamlakatimizda modernizatsiyalash jarayonlarini jadallashirish, demokratik islohatlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasidan kelib chiqqan vazifalarni bajarish yoʻllari oʻz aksini topgan boʻlsa, qoʻyilgan muammoni echish boʻyicha tavsiyalar bergan boʻlsa, savol boʻyicha javobda mustaqil mushohada yuritilgan boʻlsa, tavsiyalarni amaliyotga qoʻllash tartiblari koʻrsatilgan boʻlsa.	
71-85	Oʻz javobida qoʻyilgan savol boʻyicha mustaqil mushohada yuritilgan boʻlsa, ularning mohiyatini deyarli toʻliq ochib bergan boʻlsa, qoʻyilgan muammoni yechish boʻyicha oʻz tavsiyalarini bergan boʻlsa.	
55-70	Javobida fan boʻyicha variantga kiritilgan savollarga qisman javob bergan boʻlsa, asosiy tushunchalarga bergan izohi kam boʻlsa-da, mavjud boʻlsa.	
0-54	Javobida qoʻyilgan savol mazmuni umuman yoritilmagan boʻlsa, izohlar mavjud boʻlmasa, yaʼni talabgor javobida qoʻyilgan savollar boʻyicha umuman tasavvurga ega emasligi aniq boʻlsa.	

Izoh: Doktoranturaga kirish imtihonlari boʻyicha topshiriladigan birinchi fan (mutaxassislik yoki chet tili) umumiy balining 50% dan kam ball toʻplagan talabgorlar keyingi bosqichga oʻtkazilmaydi.

10.00.01 – oʻzbek tili ixtisosligi boʻyicha baholash mezonlari

№	Umumiy ball	Tayanch doktoantura (PhD)ga kiruvchining bilim darajasi	Savol nazariy boʻlsa	Xususiy ball	
1	18-28	Qoʻyilgan savollar mazmunan aniq yoritilib, demokratik islohotlar va jarayonlarning mazmunan mohiyati toʻliq ochib berilgan; Oʻzbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy, ijtimoiy islohotlar tahlili va ularning amaliy samaralari, natijalari va hayotga tadqiq etilishi boʻyicha mustaqil, ijodiy fikr mavjudligi; Javoblarda mantiqiy yaxitlikka erishilgan va umumiy xulosalar chiqarish qobiliyatiga ega; Imlo va stilistik xatolarga yoʻl qoʻyilmagan.		8-10	4-6
					0-4
					18-28

2	13-19	Materialni chuqur tushunadi, savolga to'liq javob bergan, lekin ayrim noaniqliklarga yo'l qo'yagan, faktlarga to'g'ri baho bergan, mustaqil fikrlash va xulosalarni asoslay olish qobiliyatiga ega, javobda mantiqiy ketma-ketlikka amal qiladi, masalani hal qilishga umuman ijodiy yondashgan, Javobda doktoantura (PhD)ga kiruvchining mustaqil mushohada yuritish qobiliyati seziladi; Ijodiy yondoshuv mavjud; Muammoni tahlil qilish qobiliyatiga ega.	6-8	5-6	0-1	13-19	
3	4-8	Savolga javobda masalaning mohiyatini tushunilgan, ammo mazmun va natijalar yuzaki yoritilgan; Mushohada bayonida fikr tarqoqligi kuzatiladi; Javoblarda mantiqiylik tamoyili buzilgan; Tasavvurga ega, lekin tahlil bo'lmaganda	2-3	1-2	0-1	2-3	
4	0-3	Savol bo'yicha aniq tasavvurga ega emas; Umuman javob yozilmagan; Noto'g'ri javob va ma'lumot berilgan; O'quv adabiyotidan aylan so'zma-so'z ko'chirilgan	0-3	4-8	0-3	4-8	
Savol amaliy (masala yechish) bo'lsa							
1	14-18	Masalani yechishda ilmiy - ijodiy yondoshgan; Amaliy topshiriq tahlili va ularning amaliyotga ta'diq etilishi bo'yicha mustaqil, ijodiy fikr va mulohazalar mavjud, amaliy topshiriq to'liq bajarilgan; Javoblarda mantiqiy yaxitlikka erishilgan va umimiy xulosalar chiqarish qobiliyatiga ega; Imlo va stilistik xatolarga yo'l qo'yilmagan;	5-6	5-5	0-2	5-6	
2	9-13	Javob to'g'ri yozilgan, ammo noaniqliklar, hisob-kitoblarda chalkashliklarga yo'l qo'yilgan, amaliy topshiriq to'liq bajarilmagan lekin uchiyiga ilmiy-ijodiy yondashilgan; Javobda PhD doktoanturaga kiruvchining mustaqil mushohada yuritish qobiliyati seziladi; Ijodiy yondoshuv mavjud; Amaliy topshiriqni tahlil qilish qobiliyatiga ega;	5-6	1-2	0-1	9-13	

3	4-8	Masalaning mohiyati tushunilgan, ammo mazmun va natijalar yuzaki yoritilgan, amaliy topshiriq to'liq bajarilmagan; Mushohada bayonida va topshiriqni yechishda fikr tarqoqligi kuzatiladi; Javoblarda mantiqiylik tamoyili buzilgan. Topshiriqni yoritishda va uni amaliy jihatdan asoslashda tasavvurga ega, ammo tahlil va xulosa yo'q;	3-4	1-2	0-1	4-8
4	0-3	Masalaning qo'yilishi bo'yicha aniq tasavvurga ega emas; Umuman javob yozilmagan, amaliy topshiriqning uchiyiga yo'q; Noto'g'ri javob va ma'lumot berilgan; O'quv adabiyotidan aylan so'zma-so'z ko'chirilgan.	0-3	4-8	0-3	4-8

Foydalanilgan adabiyotlar to'g'ri xati

a) metodologik adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ўзбек тилининг давлат тили сифатидagi нуфузи ва мавқeни тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги фармони, 2019 йил 21 октябр.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Давлат тили ҳақида»ги қонуни (1989 йил 21 октябр; янги таҳрири – 1995 йил 21 декабрь).
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбек тилининг асосий имло қоидалари»ни тасдиқлаш ҳақида»ги 339-сонли қарори (1995 йил 24 август).
4. «Давлат тили ҳақида» (Ўзбекистон Республикасининг «Давлат тили ҳақида»ги қонуни матндари, қонуности ҳужжатлар, қонуни амалга ошириш йўлидаги муаммо ва ечимлар) (тузувчи – Н. Жумахўжа). – Т., 2008.
5. Мирзиёев Ш. М. Буёқ келажакчилигини мард ва олжаноб халқимиз билан бирга қурмиз. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 488 б.

b) ilmiy-metodik adabiyotlar:

1. Абдуазизов А. Ўзбек тили фонологияси ва морфологияси. – Т., 1992.
2. Абдуллаев Ф. Ўзбек тилининг Хоразм шевалари. – Т., 1961.
3. Абдурахмонов Ф. Қўшма гап синтаксиси. – Т., 1964.
4. Абдурахмонов Ф., Рустамов А. Қалмиги туркий тил. – Т., 1982.
5. Абдурахмонов Ф., Шукуров Ш. Ўзбек тилининг тарихий грамматикаси. – Т., 1973, 2009.
6. Бегматов Э. Хозирги ўзбек адабий тилининг лексик қатламлари. – Т., 1985.
7. Дониёров Р. Ўзбек тили техник терминологиясининг айрим масалалари. –

- Т., 1977.
8. Доннёрв Х. Ўзбек халқининг шакара ва шевалари. - Т., 1968.
 9. Кононов А.Н. Грамматика современного литературного узбекского языка. - М.-Л., 1960.
 10. Маматов Н. Хозирги ўзбек тилида кўшма сўзлар. - Т., 1966.
 11. Мухторов А., Санаккулов У. Ўзбек адабий тили тарихи. - Т., 1995 (-160).
 12. Нельматов Х. Ўзбек тили тарихий фонетикаси. - Т., 1992.
 13. Нурмонов А. Ўзбек тилишунослиги тарихи. - Т., 2002.
 14. Нурмонов А., Махмудов Н., Ахмедов А., Солихўжаева С. Ўзбек тилининг мазмунли синтаксиси. - Т., 1992.
 15. Махмудов Н., Нурмонов А. Ўзбек тилининг назарий грамматикаси. Синтаксис. - Т., 1995.
 16. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек фразеологизмининг баъзи масалалари. - Т., 1965.
 17. Решетов В.В., Шоабдурахмонов Ш. Ўзбек диалектологияси. - Т., 1962, 1978.
 18. Санаккулов У. Ўзбек адабий тили тарихи. - Т., "Фан", 2001 (-289).
 19. Sayitlayeva R., Menglijev V., Raipova L., Qurbolova M., Avzalova M., Uvdashyeva D. Noziri o'zbek tili. Davrlk. - Vuxoto: Durdona, 2021.-555 b.
 20. Турсунов У., Мухторов Ж., Раҳматуллаев Ш. Хозирги ўзбек адабий тили. - Т., 1965, 1990.
 21. Фитрат А. Ўзбек тили қондалари тўғрисида бир тажриба. Сарф. Наҳв. Фитрат А. Танланган асарлар. IV жилд. - Т., 2006. -Б.140 -213
 22. Ўзбек тили грамматикаси. I-II том. - Т., 1975-1976.
 23. Фуломов А., Асқарова М. Хозирги ўзбек тили. Синтаксис. - Т., 1965.
 24. Хожиев А. Фелд. - Т., 1973.
 25. Хожиев А. Ўзбек тилида сўз ясалishi. - Т., 1989.
 26. Хожиев А. Термин танлаш мезонлари. - Т., 1996.
 27. Хожиев А. Ўзбек тили морфологияси, морфемикаси ва сўз ясалishiнинг назарий масалалари. - Т., 2010.
 28. Nigmatov A. Lingvistik tadqiqot metodologiyasi va metodlari. - Т., 2010.

du o'zbek tili sohilati bo'lishga qo'shimcha adabiyotlar:

1. Абдуллаев Ф. Сўзлар ўзаро қандай боғланиди? - Т., 1974.
2. Абдулсалидов А. Газета жанрлари тили ва услуби. - Самарқанд, 2001.
3. Адабий норма ва нутқ маданияти. - Т., 1983.
4. Бегматов Э., Маматов А. Адабий норма назарийси. 1-3-қисмлар. - Т., 1997-1999.
5. Бозоров О. Ўзбек тилида даражаланиш. - Т., 1995.
6. Доннёрв Х. Алишер Навоий - Ўзбек адабий тилининг асосчиси. - Самарқанд, 1985.
7. Дўсимов З., Тиллаева М. Топонимика асослари. - Т., 2002.
8. Иванов С.Н. Родословное древо тюрк Абул Газихана (Грамматический очерк). - Т., 1969.
9. Искандарова Ш. Тил системасига майдон асосида ёндашув. - Т., 2007.

10. Ишаев А. Қорақалпоғистондаги ўзбек шевалари. - Т., 1977.
11. Йўлдошев Б., Қурбонов Т. Бадиий асар тили ва услуби масалалари. - Самарқанд, 2004.
12. Йўлдошев М. Бадиий матн ва унинг лингвистик тахлили асослари. - Т., 2007.
13. Йўлдошев М. Бадиий матн лингвистикаси. - Т., 2008.
14. Мамажонов А. Қўшма гап стилистикаси. - Т., 1990.
15. Махмудов Н. Ўзбек тилидаги солда гапларда семантик-синтактик асимметрия. - Т., 1984.
16. Мирзаев М. Ўзбек тилининг Бухоро Гўлла шевалари. - Т., 1969.
17. Миртожиев М. Ўзбек тилида полисемия. - Т., 1975.
18. Миртожиев М. Ўзбек тили лексикологияси ва лексикографияси. - Т., 2000.
19. Миртожиев М. Ўзбек тили семасиологияси. - Т., 2010.
20. Мукаррамов М. Хозирги ўзбек адабий тилининг илмий стили. - Т., 1984.
21. Алишер Навоий. «Мухокаматул лугатайн» (Исталган нашри).
22. Нельматов Х., Раулов Р. Ўзбек тили систем лексикологияси асослари. - Тошкент: ўқитувчи, 1995.
23. Нельматов Х. Лингвистик тадқиқ методикаси, методологияси ва методлари. - Бухоро, 2006.
24. Нельматов Х., Бозоров О. Тил ва нутқ. - Тошкент: ўқитувчи, 1993.
25. Нурмонов А. Гап ҳақида синтактик назариялар. - Т., 1988.
26. Нурмонов А. Ўзбек тили фонологияси ва морфологияси. - Т., 1990.
27. Нурмонов А. Лисоний белги хусусиятлари ҳақида. - Т., 1992.
28. Нурмонов А. Структур тилишунослик: илмизлари ва йўналишлари. - Т., 2006.
29. Рустамов Т. Соф кўмақчилар. - Т., 1991.
30. Сайфуллаев А. Хозирги ўзбек адабий тилида кириш бўлак. - Т., 1972.
31. Сайфуллаева Р., Менглиев Б. ва бошқ. Хозирги ўзбек адабий тили. - Тошкент: ФТМ, 2010.
32. Сявцова Д.И. Теоретические основы культуры речи. - М., 1980.
33. Солиқова М. Фелд стилистикаси. - Т., 1984.
34. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. - М., 1986.
35. Умаркулов Б. Поэтик нутқ лексикаси. - Т., 1990.
36. Усмонов С. Ўзбек терминологизмининг баъзи масалалари. - Т., 1968.
37. Фозилов Э. Ўзбек тилининг тарихий морфологияси. - Т., 1966.
38. Шомаккулов А. Ўзбек тили стилистикаси. - Т., 1974.
39. Шукуров Ш. Ўзбек тилида фелд замонлари таракқиети. - Т., 1976.
40. Шукуров Ш. Ўзбек тилида фелд майглари таракқиети. - Т., 1980.
41. Элгазаров Ж.Д. Сўз туркумлари ҳақида лингвистик назариялар. - Самарқанд, 1996.
42. Ўринбоев Б. Ўзбек сўзлашув нутқи. - Т., 1982.
43. Ўринбоев Б. Хозирги ўзбек адабий тилида вокатив категорияси. - Т., 1972.